

1000 PDF ג'וינט

מוביליות חברתית-כלכלית בישראל: באיזה שלב נפתחים הפערים בין קבוצות באוכלוסייה?

אורן הלר מיכל גרינשטיין-וייס

צוות ג'וינט-אשלים למחקר:
נועה בן-דוד, יואב בוקעי, רוני ליאור

עריכת לשון: רייטל אביב מתוק
עיצוב גרפי: ענת פרקו טולדנו

המחקר הוזמן על ידי ג'וינט-אשלים והמשרד לשוויון חברתי וקידום מעמד האישה ומומן בסיועם

מכון מאירס ג'וינט ברוקדייל

ת"ד 3886 ירושלים 9103702

טלפון: 02-6557400

brook@jdc.org | brookdale.jdc.org.il

ירושלים | אדר תשפ"ו | מרץ 2026

תקציר

דוח זה מציג ניתוח מקיף של מנגנוני המוביליות הבין-דורית בישראל ומטרתו לזהות את החסמים המרכזיים לשוויון הזדמנויות ולספק המלצות מבוססות נתונים למדיניות. באמצעות שימוש בנתוני עתק מינהליים שמקורם בגופים ממשלתיים ואשר מונגשים עבורנו בחדר המחקר של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (הלמ"ס), המחקר עוקב אחר מסלול חייהם של ישראלים מילדות לבגרות, בניתוחים המבוססים על מאגרי נתונים רחבי היקף, המגיעים עד לכשלושה מיליון פרטים ושופכים אור על האופן שבו הרקע המשפחתי, ההשתייכות הקבוצתית והסביבה משפיעים על העתיד החברתי והכלכלי.

הניתוח מתמקד באיתור נקודות המפנה הקריטיות שבהן נוצרים ומתרחבים פערים – החל מן החינוך היסודי ועד הכניסה לשוק העבודה. על ידי פירוק הפערים לגורמיהם והשוואה בין קבוצות שונות באוכלוסייה, הדוח חושף את החסמים הייחודיים הניצבים בפני כל קבוצה ומדגיש את התופעות הרחביות, ובראשן "הפרדוקס המגדרי" המדגים יתרונות של נשים על פני גברים בהישגים לימודיים ואקדמיים המנוגדים לתגמול החסר שלהן לעומת גברים בשוק העבודה. המחקר מביא מיפוי עשיר ומבוסס-נתונים של מנגנוני אי-השוויון וצומתי ההכרעה לאורך החיים. המטרה היא שהתובנות המובאות בו ישמשו תשתית ידע ומצפן עבור מעצבי המדיניות, ויסייעו בגיבוש פתרונות ממוקדים ויעילים לקידום שוויון הזדמנויות בחברה הישראלית.

תמצית

רקע

דוח זה מציג ניתוח מקיף של מנגנוני המוביליות הבין-דורית בישראל, ומתמקד באופן שבו אי-שוויון נבנה ומשתמר לאורך מסלול החיים. הניתוח, המבוסס על נתונים מינהליים נרחבים, חושף כי אי-שוויון אינו גזירת גורל, אלא תוצר של מגוון חסמים הניתנים לזיהוי ולטיפול. הממצאים מצביעים על כך שההזדמנויות הכלכליות של אדם בישראל מושפעות משלושה גורמים מרכזיים: **נקודת הפתיחה** המגולמת ברקע המשפחתי, **ההשתייכות הקבוצתית** כמו קבוצת אוכלוסייה ומגדר, ו**הסביבה** שבה גדל הפרט.

מטרה

מטרת המחקר היא לזהות את נקודות המפנה הקריטיות שבהן נוצרים פערים, להבין את החסמים הייחודיים לקבוצות השונות בחברה הישראלית, ולספק בסיס ידע אמפירי לגיבוש המלצות למדיניות שיקדמו מוביליות חברתית-כלכלית ושוויון בהזדמנויות.

שיטה

המחקר מתבסס על עיבוד נתוני עתק מינהליים מחדר המחקר של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (הלמ"ס), הכוללים את ילידי 1970–2010 (עד כשלושה מיליון פרטים). הניתוח התבסס על אמידת מודלים של רגרסיה לינארית רב-משתנית בשתי גישות משלימות למדידת הפער הבין-דורי בהכנסות:

1. מדידת מוביליות כללית (P75-P25): אמידת הפער בהכנסות בין ילדים למשפחות בחציון ההכנסה העליון (אחוזון 75) ובין ילדים למשפחות בחציון התחתון (אחוזון 25), כדי לאמוד את עוצמת הקשר הבין-דורי הכללי וה"דביקות" הבין-דורית של הסולם החברתי-כלכלי.

2. מדידת שוויון הזדמנויות בין קבוצות: השוואת פערי ההכנסה בין קבוצות שונות באוכלוסייה, תוך כדי קיבוע נקודת הפתיחה, באמצעות התבוננות בילדים להורים מאחוזון הכנסה 25. גישה זו נועדה לנטרל את השפעת המצב הכלכלי של ההורים ולבודד חסמים הייחודיים לכל קבוצה.

בשתי הגישות יושמה שיטה של **פיקוח סטטיסטי מדורג** לפירוק הפער לגורמיו. השיטה בוחנת את הקיטון במקדם הפער עם הוספתם העוקבת של משתני בקרה, כמו הישגים במיצ"ב, הישגים בבחינות הבגרות, הישגים באקדמיה ומאפייני סביבה. שארית הפער, שנותרת מובהקת גם לאחר הפיקוח, מוגדרת "פער בלתי מוסבר" המיוחס לחסמים מבניים ומשתנים בלתי נצפים בשוק העבודה.

ממצאים מרכזיים

- **השילבים המוקדמים קובעים את העתיד:** ממצא חשוב העולה מן המחקר הוא שהישגים לימודיים בבית הספר היסודי ובחטיבת הביניים (מבחיני המיצ"ב) מסבירים קרוב לשליש מן הפער בהכנסות העתידיות בין ילדים מרקע חזק לילדים מרקע חלש. ממצא זה מדגיש את חשיבותה של התערבות בגיל הרך ובשנות הלימוד המוקדמות כמנוף יעיל לשיפור מוביליות חברתית.
- **חשיבות הסביבה: "מי אתה" ו"עם מי אתה לומד" חשובים לא פחות מ"מה אתה לומד":** מאפיינים חברתיים וסביבתיים, ובראשם ההשתייכות לקבוצה באוכלוסייה – קבוצת אוכלוסייה ומגדר והרכב העמיתים לכיתה – מסבירים כמחצית מן הקשר הבין-דורי בהכנסות. ממצאים אלו מדגישים את תפקידם המרכזי של אי-שוויון גאוגרפי, חסמים מערכתיים והשפעת קבוצת השווים בעיצוב הזדמנויות.
- **"הפרדוקס המגדרי" כחסם אוניברסלי:** תופעה החוזרת על עצמה בעקביות בכל הקבוצות באוכלוסייה שנבחנו (יהודים לא-חרדים, יהודים חרדים, ערבים) היא "הפרדוקס המגדרי": נשים מציגות הישגים חינוכיים גבוהים משמעותית מגברים, אך הצלחה זו אינה מתורגמת להצלחה כלכלית בשוק העבודה. הניתוח מראה שהבעיה אינה נעוצה בכישורים, אלא בתשואה נמוכה יותר להשכלה ובחסמים מבניים בשוק העבודה, המיוחסים ל"קנס" על אימהות, ריכוז תעסוקתי בענפים בעלי שכר נמוך ואפליה.
- ניתוח לפי קבוצות באוכלוסייה:
 - **האוכלוסייה הערבית** מתמודדת עם נקודת פתיחה כלכלית נמוכה ועם "פרדוקס מגדרי" חריף. החסמים של הגברים נובעים בעיקר מפערים חינוכיים מוקדמים (מוסלמים ובדואים) ומחסמים סביבתיים-גאוגרפיים. החסמים של הנשים, בכל תתי-הקבוצות באוכלוסייה הערבית, נעוצים באופן מובהק בשוק העבודה, ומתבטאים בפער שכר גדול ובלתי מוסבר גם לאחר נטרול ההשכלה וענף התעסוקה.
 - **יוצאי אתיופיה** מתמודדים עם בעיה בעלת שני קצוות החושפת פער ניכר בין השתתפות גבוהה במסלולים המרכזיים בחברה הישראלית ובין איכות נמוכה של התוצאות המושגות במסלולים אלו. השתתפות גבוהה מתייחסת למשל לשיעור הזכאות לבגרות הגבוה יחסית לנקודת הפתיחה הכלכלית הנמוכה שממנה הם מגיעים, וכן לשיעורי תעסוקה גבוהים בגיל הבגרות. איכות נמוכה של תוצאות מתייחסת לכך שלמרות ההשתתפות, רמת ההישגים נותרת נמוכה: בקצה הראשון (מערכת החינוך), הדבר מתבטא בציונים נמוכים במבחני המיצ"ב ובציוני הבגרות. בקצה השני (בשוק העבודה), גם לאחר שמביאים בחשבון את כל פערי הרקע המשפחתי ורמת ההשכלה, ולמרות שיעורי תעסוקה גבוהים, נותר פער הכנסה בולט שאינו מוסבר על ידי גורמים אלו. פער זה מצביע על קיומם של חסמים מבניים בשוק העבודה, שאפשר לשייכם לאפליה, לחסמים מערכתיים או לגורמים ייחודיים נוספים לקבוצה זו באוכלוסייה. בסופו של דבר, ההשתתפות הגבוהה אינה מתורגמת להצלחה כלכלית הדומה לזו של קבוצות אחרות באוכלוסייה.
 - **האוכלוסייה החרדית** מתמודדת עם אתגרים כלכליים משמעותיים. אצל הגברים, החסם המרכזי הוא שיעור תעסוקה נמוך וכישורים שאינם הולמים את דרישות שוק העבודה. אצל הנשים, למרות השכלתן הגבוהה יחסית לגברים החרדים, החסמים המרכזיים הם תשואה נמוכה להשכלתן וריכוז בענפי תעסוקה מתגמלים פחות.

סיכום והמלצות

הממצאים מראים כי אפשר להסביר כ-75% מאי-השוויון הבין-דורי באמצעות הגורמים שנבחנו. יכולת ההסבר הגבוהה מלמדת כי אי-השוויון אינו גזירת גורל, אלא נובע מחסמים הניתנים לזיהוי ולטיפול באמצעות מדיניות. **מטרה מרכזית של מחקר זה היא לקדם את השיח הציבורי ולספק בסיס נתונים אמפירי לעיצוב מדיניות, כאשר החידוש המרכזי הוא בזיהוי נקודות ההתערבות הקריטיות והחסמים הייחודיים לכל קבוצה.**

כדי לקדם שוויון הזדמנויות, נדרשת מדיניות ציבורית אוניברסלית ומכלילה, הנותנת מענה לצרכים המובחנים של כל קבוצה. על בסיס עיקרון זה, גובשו ההמלצות האלה:

■ **השקעה בחינוך המוקדם:** הממצאים מראים שחלק ניכר מאי-השוויון העתידי נקבע בפערי הישגים הנפתחים בבית הספר היסודי ובחטיבת הביניים. הדבר קריטי במיוחד עבור יוצאי אתיופיה, שאצלם ההישגים בשלבים אלו מסבירים את רוב הפער בהכנסה, ועבור גברים מוסלמים ובדואים. נדרשת התערבות חינוכית אינטנסיבית בשלבים אלו למניעת התרחבות הפערים.

■ **התערבות אקטיבית בשוק העבודה כמענה ל"פרדוקס המגדרי":** בכל הקבוצות – נשים מציגות בעקביות יתרון בחינוך אך סובלות מתשואה נמוכה להשכלתן ומפערי שכר. החסמים הם מבניים ודורשים טיפול ישיר בשוק העבודה, כגון שקיפות שכר, אכיפת חוקי שוויון וטיפול ב"קנס על אימהות".

■ יישום מדיניות כללית על פי צרכי הקבוצות באוכלוסייה:

א. **האוכלוסייה הערבית:** עבור גברים מוסלמים ובתוכם בדואים, מוצע להתמקד בפיתוח אזורי-כלכלי ובחיזוק החינוך. עבור נשים (הסובלות מ"קנס כפול") ועבור גברים נוצרים ודרוזים (הסובלים מתשואה נמוכה להשכלה), מוצע להתמקד בהסרת חסמי תעסוקה בשוק העבודה.

ב. **יוצאי אתיופיה:** נדרשת התערבות דו-שלבית. נוסף על התערבות חינוכית מוקדמת, יש לטפל בחסמים מבניים ובאפליה בשוק העבודה, אשר באים לידי ביטוי בפער הכנסה ניכר שנותר בלתי מוסבר.

ג. **האוכלוסייה החרדית:** יש צורך במדיניות כפולה; עבור גברים, נדרש שילוב לימודי ליבה והכשרה מקצועית לטיפול בחסם הכישורים. עבור נשים, שהחסם שלהן הוא בעיקר איכות התעסוקה, נדרש פיתוח תעסוקה איכותית והולמת-כישורים.

המלצות אלו, המובאות ביתר פירוט בגוף הדוח, מוצעות כמצפן ומפת דרכים לקובעי המדיניות, בדרך לגיבוש התערבויות שיתרמו לשוויון הזדמנויות מהותי בחברה הישראלית.

דברי תודה

מחקר זה הוא פרי שותפות בין ג'וינט-אשלים למכון מאירס-ג'וינט-ברוקדייל. תודתנו נתונה לפרופ' מאיר יעיש ולאוניברסיטת חיפה על חלקם בשלבים הראשונים של ערכת המחקר. נבקש להודות למשרד לשוויון חברתי וקידום מעמד האישה על ההשקעה במחקר ולעמיתינו בג'וינט-אשלים אשר תרמו מזמנם ומן הידע המקצועי שלהם לאיכות המחקר ולרלוונטיות שלו לעיצוב מדיניות: שמואל ילמה, סעיד דיאבאת ורונלי רותם. תודה לצוות הנהלת ג'וינט-אשלים ולפורום ראשי התחומים על הערותיהם המועילות. תודה מיוחדת ליפעת קלופשטוק ולכל צוות הנגשת מידע למחקר בלשכה המרכזית לסטטיסטיקה על ההכנה וההנגשה של הנתונים שעליהם מבוסס דוח זה.